

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 39 – Sayfa / Page: 263-282
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 11.02.2018 Kabul/Accepted: 18.03.2018

**KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN SİGORTACILIK
SEKTÖRÜNE ETKİSİ VE KRİZ SONRASI HAYAT DIŞI
SİGORTACILIK SEKTÖRÜ PERFORMANS ANALİZİ (2007-
2016)**

**GLOBAL ECONOMIC CRISIS INSURANCE SECTOR
IMPACT AND AFTER CRISIS NON-LIFE INSURANCE
SECTOR PERFORMANCE ANALYSIS (2007-2016)**

Dr. Öğr. Üyesi Özgür AKPINAR

Marmara Üniversitesi
Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu
Sigortacılık Bölümü
oakpinar@marmara.edu.tr

Atilla YILDIZ

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
atilla.yildiz@marmara.edu.tr

Öz

Ekonomik krizler yaşanan bir finansal kriz sonrasında ekonomideki temel göstergelerin hızla bozulmasıdır. Ekonomik kriz yaşanan ülkelerde genelde GSMH'da azalma, likidite sıkışıklığı ve enflasyon/deflasyon sonucu fiyatların artması/azalması görülmektedir. Krizler ülke ekonomilerini makro ve mikro düzeyde olumsuz olarak etkilemektedir. Yaşanan kriz ortamı sadece ülke içerisinde kalmayıp yakın ilişkili olan diğer ülkeleri de etkileyebilmektedir. Aynı şekilde ülkeler arasında yayılan bu kriz yapısı ülke içinde de sektörler arasındaki ilişkilere bağlı olarak birbirini zincirleme etkileyerek yayılabilmektedir. Sigortacılık sektörü benzer risklerin paylaşılması, dağıtılması ve herhangi bir risk durumunda zararın

karşılmasının yanında finansal sistemin temel yapılarından biri olmuştur. Sigortacılık sektörü ekonomi içindeki birimlerin karşılaşılabilecekleri risklere karşı koruma sağlamasının yanında topladığı primlerle ekonomi içerisinde yatırım fonlarına katkıda bulunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte finansal kurumların birbirleri arasındaki bağ daha da artmıştır. Bu bağın artması yaşanabilecek bir ekonomik kriz ortamından sigortacılık sektörünün önemli derece etkilenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 yılında görülen ekonomik krizin gelişimi, Türkiye ve dünya sigorta sektörü üzerine etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın diğer bölümünde ise Türkiye hayat dışı sigortacılık sektörü prim üretimi ve bilanço verilerinden oluşan 8 değişken kullanılarak 2007-2016 yılları arası finansal performansı ölçülmeye çalışılmış ve 2008-2009 kriz yılları değerlendirilmiştir. Finansal performansın ölçülmesinde TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kriz, Sigortacılık Sektörü, Performans Değerlemesi, TOPSIS Yöntemi, Hayat Dışı Sigortacılık.

Abstract

A situation in which the economy of a country experiences a sudden downturn brought on by a financial crisis. An economy facing an economic crisis will most likely experience a falling GDP, a drying up of liquidity and rising/falling prices due to inflation/deflation. Crises may affect a country's economy both in micro and macro level. The current crisis environment can affect not only the center country but also other closely related countries. In the same way, this crisis structure spreading among the countries can spread by affecting each other depending on the relations between the sectors. The insurance sector has been one of the basic structures of the financial system, as well as sharing and distributing similar risks and compensating for damages in case of any risk. The insurance sector contributes to the investment funds within the economy with the premiums it collects as well as protecting the units within the economy from the risks that can be encountered. Along with globalization, the links between financial institutions have increased even more. The increase in this relation has brought the insurance sector to be significantly affected by an economic crisis that may be experienced. In this study, the development of the economic crisis in the United States in 2008, Turkey and the world was focused on the effects on the insurance sector. In the other part of the study non-life insurance sector premium production in Turkey and have tried to measure financial performance between the years 2007-2016 consisted of eight variables using data from the balance sheet, and the 2008-2009 crisis years were evaluated. To measure financial performance, TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) method was used.

Keywords: Economic Crisis, Insurance Sector, Performance Evaluation, TOPSIS Method, Non-Life Insurance.

Giriş

Kriz kelimesinin kökeni Yunanca “krisis” kelimesidir. Kullanım açısından tıp biliminde yaygın olarak kullanılan kriz kelimesi genelde aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi veya bir hastalığın ileri bir düzeye ulaşmasını ifade etmektedir. Sosyal bilimler alanında ise birden bire meydana gelen kötü gidiş yönünde gelişme, buhran ve bunalım gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Aktan ve Şen, 2001:1225)

Ekonomik krizler herhangi mal, hizmet, üretim faktörü ve döviz piyasasının biri veya birden fazlasında fiyat ve/veya miktarlarda meydana gelen değişimin kabul edilebilir sınırın üstünde gerçekleşmesidir. Krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler şeklinde iki ana başlıkta toplanabilir. Reel sektör krizleri mal/hizmet ve işgücü piyasalarında ortaya çıkan üretim veya istihdamda meydana gelen daralmalardır. Finansal krizler ise bankacılık krizleri, döviz krizi ve borsa krizi gibi başlıklar altında toplanabilir. Finansal krizler finansal göstergelerin tümünün veya bir kısmının, varlık fiyatlarının, kısa vadeli faiz oranlarının düşüşü ve finansal kurumların başarısızlıkları gibi nedenlerle görülen kısa ve döngüsel şekilde bozulmalardır (Kibritçiöglü, 2015:504 ve Kindleberger, 2008:9).

Krizler ülke ekonomilerini makro ve mikro düzeyde olumsuz etkilemektedir. Yaşanan kriz ortamı sadece ülke içerisinde kalmayıp yakın ilişkili olan diğer ülkeleri de etkileyebilmektedir. Örneğin 1929 yılında yaşanan ekonomik krizi bu etkilerin tümünü içinde barındırmaktaydı. 2008 yılında yaşanan kriz ise 1929 krizi ile aynı etkileri taşıyan ve aynı derinliğe sahip krizdir. 2008 krizi ile oluşan belirsizlik ortamı iç ve dış talep daralmaları ile birlikte birçok ülkede etkisini göstermiştir (Delice ve Öztürkler, 2015:520). Ülke içinde tüm sektörlerde aynı şekilde makro göstergelerin bozulması sonucu önemli oranda zarar görmüştür. Sigortacılık sektörü, finansal sistem içindeki yeri nedeniyle bozulan makroekonomik yapıdan olumsuz etkilenmiştir. Gelişmiş ülkelerin büyüme oranlarındaki daralma ve piyasa içerisinde yaşanan belirsizlik ortamı prim üretimlerinin olumsuz yönde etkilemiştir.

Çalışmada ilk olarak sigortacılık sektörü ile krizin ilişkisi ve 2008 yılı ekonomik krizin incelenmiştir. İlerleyen kısımda ise, ekonomik krizin sigortacılık sektörüne yansımaları anlatılmış olup, Türkiye’de ve dünyada kriz ve sonrasında ki dönemi kapsayan sigortacılık ile ilgili veriler detaylandırılmıştır. Çalışmada son olarak literatür taraması ve TOPSİS yöntemi kullanılarak yapılmış analiz çalışması yer almıştır.

1. Kriz Konjonktüründe Sigortacılık Sektörü

Sigortacılık sektörü benzer risklerin paylaşılması, dağıtılması ve herhangi bir risk durumunda zararın karşılanması yanında finansal sistemin temel yapılarından biri olmuştur. Ülke ekonomisinin istikrarlı şekilde büyümesinde yatırım yaratma kapasitesinin yeri önemlidir. Sigorta sektörü bu alanda yatırım yaratma kapasitesi için gerekli olan fonların oluşmasına aracılık etmektedir. Şirketler elde ettikleri sigorta primlerini gelecekte meydana gelebilecek tazminat taleplerine karşılık teminat olarak tutmaktadır. Bu teminat tutarından koşullara bağlı olarak belirli oranları sermaye piyasasına yönlendirerek fonların oluşmasına aracılık etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sigortacılık sisteminden sermaye piyasasına yapılan yönlendirmelerin tasarrufların yatırıma dönüşmesine ve yatırım açığının kapatılmasına daha fazla katkı sağladığı söylenebilir (Turgutlu, Kök ve Kasman, 2007:2).

İstikrarsızlık ortamının ileri seviyelere ulaştığı dönemlerde herkes risklere karşı korunmak istemektedir. Örneğin kişiler hastalık ve yaşlılık riskine, şirketler ise ekonomik tehditlere karşılık bir güvence merkezi arayışındadırlar. Bu arayışların karşılık olarak bireylerin riskler karşısında korunmaları için kamusal ve özel güvence yapılarının yanında sigorta şirketleri de kurulmuştur (Attali, 2015:103). Anlaşılacağı üzere ekonomi ile ilişkili olmayan yaşamın içinde meydana gelecek risklerin yanında ekonomi kaynaklı risklerden de korunmak içinde sigortacılık sisteminin önemli bir yeri vardır.

Ekonomik krizler küreselleşen dünya ekonomisinde bir ülkeden diğerine hızlı bir şekilde yayılabilmektedir. Dünyanın bir ucunda meydana gelen kriz ortamı ilişkili olduğu diğer ülkeleri de etkisi altına almaktadır. Aynı şekilde ülkeler arasında yayılan bu kriz yapısı ülke içinde de sektörler arasındaki ilişkilere bağlı olarak birbirini zincirleme etkileyerek yayılabilmektedir. Örneğin bankacılık sektöründe meydana gelen kriz sadece bankacılık sektöründe bulunan kuruluşları değil yakın ilişki içinde olduğu diğer sektörleri de olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir. Sigortacılık sektörü de finansal sistemle yakın bağları nedeniyle meydana gelen krizlerden olumsuz etkilenebilmektedir. 2008 yılında ABD’de meydana gelen ekonomik kriz sadece Amerika sınırlarında kalmayıp ilişkili olduğu tüm ülkelerde etkisini göstermiştir. Kriz konut piyasasında başlamış olmasına rağmen zamanla finansal yapı içindeki kurumlar ve reel sektörü de içine alarak genişlemiştir.

Ekonomik krizler bankacılık sektöründe neden olduğu değer düşüşlerinin benzeri sigorta şirketlerinde de görülmektedir. Sigorta şirketleri topladıkları primlerin bir kısmını aynı zamanda uzun vadeli

yatırım olanaklarında değerlendirmekte olduklarından portföylerinde aşırı risk taşıyan şirket hisselerine yer veriliyorsa kriz dönemlerinde yatırım portföyleri olumsuz etkilenebilmektedir. Benzer şekilde finansal yapıda başlayan krizin ekonomik bir krize dönüşmesi ülkelerin büyüme ve işsizlik gibi makroekonomik göstergelerinin olumsuz etkilenmesine neden olacaktır. Bu olumsuzluk sigorta ürünlerine olan talebin azalması şeklinde görülebilmekte ve sigorta şirketlerinin prim hacminin daralmasına dolaylı olarak etki edebilmektedir. Bir diğer etki ise finansal yapının içinde bulunan sigorta şirketlerine diğer grup şirketlerinde meydana gelecek olumsuzluklar etki edebilmektedir. Bankaların ve sigorta şirketleri geçmiş yıllarda birleşerek büyük finansal yapılar oluşturmuşlardır. Bu birleşme de yer alan grup şirketlerinin herhangi birinde meydana gelen kriz etkisi dolaylı olarak diğerinin de etkilenmesine neden olacaktır (Özyüksel, 2009:31).

2. Küresel Ekonomik Krizin Gelişimi

ABD’de 2008 yılında başlayan kriz ekonomik ve finansal küreselleşme nedeniyle ülke sınırlarını aşmış birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Lehman Brothers’ın iflas etmesi Amerika’nın en büyük sigorta şirketi AIG’nin örtülü olarak kamulaştırılması ve batmayacak kadar büyük olduğu düşünülen birçok bankanın batması 2009 yılında etkisini diğer sektörlerde de göstermeye başlamış ve dünya genelinde ekonomik daralma meydana getirmiştir. Yaşanan krizden en çok ekonomik ve finansal sisteme entegrasyonu yüksek olan ülkeler etkilenmiş, finansal ve mali açıdan dışa kapalı ülkelerde etkisi daha az olmuştur. Dünya ekonomisinde görülen küreselleşmenin etkisi ile artan ülkelerarası bağ, ülke ekonomilerini krize karşı daha açık bir yapıya dönüştürmüştür (Karakurt ve Akdemir, 2016:226).

Dünyada ve ABD’de 2008 yılında görülen daralmanın temeli finansal yapıdan kaynaklanmaktadır. Kriz üstü örtülü bir şekilde eşik altı olarak bilinen subprime kredi borçlarında artan temerrüt oranları nedeniyle kredi sisteminde yaşanan kasımadır. ABD şehirlerinde düşük veya dar geliri olarak ifade edilebilecek ailelerin ev alırken ya da ev kredilerini yeniden ipotek ettirirken aldıkları borçları, Londra ve New York’da bulunan bankalarca benzer kompleks yapıli borçlarla birleştirilerek maddi teminatlı borç yükümlülükleri adı altında dünyada birçok alana yayılmıştır. Bu yayılmayı hızlandıran sebep ise, çıkarılan menkul kıymet ürünlerinin yüksek oranlı güven içerdiğini destekleyen, AAA notu ile değerlendirilmeleri olmuştur. Ancak ilerleyen dönemde borçluların ödeme zorlukları çekmeye başlaması ile aşırı şişirilmiş balon patlamıştır (Ferguson, 2009:13-14).

ABD’de 2008 yılından önce ortaya çıkan ve dünya ekonomisinde etkisini göstermeye başlayan küresel krizin kökeninde gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır. 2008 yılına gelindiğinde mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolarlık büyüklüğe ulaşmıştı ve dünyanın en büyük piyasası olarak ifade edilebilmekteydi. Mortgage kredileri kendi içinde bazı gruplara ayrılmaktadır. Bu gruplar kişilerin ödeme gücü ve geliri ile orantılı olarak oluşturulan risk faktörlerine göre ayrılmışlardır. Başlarda kredi verilirken yüksek ödeme gücüne sahip kaliteli müşterilerin yer aldığı grup yoğunken ilerleyen zamanda düşük ödeme gücüne sahip müşterilerin yer aldığı grubun kredi yoğunluğu toplam içinde artmaya başlamıştır. Bu subprime olarak ifade edilen grup zamanla artan faiz oranları ve ev fiyatlarındaki düşüşlerin meydana getirdiği kötü koşulların içinde ödeme zorlukları çekmeye başladılar (Eğilmez ve Kumcu, 2012:359).

Hükümet tarafından 2004 yılında düşük gelirli ev sahibi olması için vergi indirimleri uygulanmaya başlandı. Bunun yanında kredi faiz oranları iki yıl sabit faizli diğer yıllar ise piyasa faizi ile orantılı olarak uygulanmaktaydı. Faiz oranlarının düşük olması kişileri kredi çekmeye özendirilmekteydi. Bu talep artışı aynı zamanda konut fiyatlarının da artışını tetiklemekteydi. 2004 yılından 2006 yılına gelindiğinde ABD faiz oranları %1,5 seviyesinden %5 seviyelerine yaklaşmıştı. 2004-2006 yılları arasında sabit faizden faydalanan kişiler birden bire yüksek faiz oranları ile karşı karşıya kalmıştı. Gelirlerinde artan faiz giderini karşılayacak artış olmaması ödemelerde aksaklıkları başlattı. Sistemde artan bir şekilde haciz işlemleri başladı. Bankalarda ellerinde biriken hacizli evleri satışa sunması ev fiyatlarının yükselen trendini tersine döndürmeye yetti. Bu ters yönlü etki ödeme güçlüğü içindekilerin yanında hali hazırda kredi ödemesi yapan diğer konut sahiplerinin de evlerinin değerini düşürerek zarar görmelerine neden oldu (Korkmaz ve Tay, 2011:117-118).

Başlarda çekmiş oldukları kredilerin geri ödemelerini karşılayacak düzeyde meydana gelen konut fiyatlarındaki artışın tersine dönmesi kredi geri ödemelerinin gecikmesine veya hiç ödenmemesine giden bir sürece dönüştü. Bu sürecin gelişmesinde ABD hükümetinin uygulamış olduğu para ve maliye politikalarının yanı sıra konut piyasasında meydana gelen dengesiz genişleme karşısında gerekli düzenlemelerin yapılmamasının önemi büyüktür. Sistem içinde gerekliliği giderek artan düzenlemelerin yapılmaması ahlaki bozulmaları da beraberinde getirmiş. Piyasalardaki düzensizlik artan bir şekilde riski davranışlara neden olmuştur.

3. Krizin Sigortacılık Sektörüne Yansımaları

Finansal yapı içindeki bu ahlaki bozulma hizmetler sektöründe önem arz eden bir sorunu da beraberinde getirmiştir. Yatırım fonları, hedge fonları ve diğer finansal kurumlarda çalışanların yaptıkları işler karşısında göstermiş oldukları performans ödülleri belirlenecek standart maaş yerine yıllık ikramiye üzerinden verilmekteydi. 2006 yılında Goldman Sachs, Lehman Brothers gibi büyük yatırım bankalarının ödemiş oldukları ikramiyelerin toplamı 36 milyar dolara ulaşmış. Bu rakam 2006 yılı ücretinin neredeyse %60 olup, finansal hizmet endüstrisi içerisinde dağıtılan ikramiyeler temel maaşların on katını aşmıştır. Bu kısa vadeli karlarla orantılı olan ikramiye uygulaması beraberinde riskli ve büyük oranlı borçlanmanın artmasına kişilerin rasyonel davranışlardan uzaklaşmasına neden olmuştur. Sigorta poliçelerini satmada uzmanlaşan AIG'in neredeyse gelen başvuruların tamamını sigortalamaktaydı. Bu yolla elde edilen büyük gelir ve karlar çalışanların yüksek oranlı ikramiye kazanmalarına olanak tanımaktaydı. AIG iflas noktasına geldiğinde hükümet tarafından örtük olarak kamulaştırılması neticesinde yükü vergi ödeyenlerin üstlenmesi ile sonuçlanmıştır (Bocutoğlu, 2015:285).

2008 yılında yaşana krizin içinde biraz daha sigorta şirketlerinin yer elde etmelerinde Wall Street şirketlerinin konut sisteminin içine dahil olmalarının da etkisi olmuştur. Wall Street şirketlerin sisteme girmeleri ile sistem içerisinde yeni finansal ürünler ortaya çıkmış. Yüksek kar hedefi ile rasyonel olmayan yüksek riskli eşik altı kredilere dayanan menkul kıymetlerin piyasa içerisindeki payının artırmıştır. Bu ürünler risk grupları ve farklı yatırımcı grupları için geliştirilmiştir. Teminatlandırılmış borç yükümlülüğü olarak ifade edilen bu ürünlerin kredi değerliliği en fazla olan kısmı risk almada sınırlamaları olan kurumsal yatırım birimlerine, diğer risk oranı yüksek olan kısım ise yüksek risk kazancı elde etmek isteyenlere satılmaktaydı. Teminatlandırılmış borç yükümlülüğüne sahip olanlar konut kredisinin geri ödemeleri yapıldıkça paralarını geri almaktaydılar. Sisteme sigortacılık sisteminin dahil olduğu kısım ise alınan bu yeni ürünlerin sistem içerisinde sigortalanması ile başlamaktadır. Finansal varlık sigorta şirketlerinin satılan varlıkları sigortalaması ilgili ürünün bir nevi garantilenmesi anlamını da taşımaktadır. Riskli ürünlerinde zaman içerisinde hızla artışı karşısında temkinli davranmayan AIG ve Ambac gibi şirketler yüksek riskli ürünleri de garantilemişlerdir. Yüksek riskli ürünlerin garantilenmesi sistemin sarsılması veya kendi iç dinamiklerinde meydana gelen kötüleşme karşısında dirençlerini zayıflatmıştır (Özatay, 2013:570-571).

AIG gibi şirketler aynı zamanda piyasada artan yüksek riskli ürünleri portföylerinde bulundurmaları kriz ortamından etkilenmelerinde önemli bir etkiye sahiptir. Artan risklere karşı çabuk ve yüksek oranlı kar elde etme isteği sigorta şirketlerinin de dikkatini çekmiş. Piyasa içerisinde risk ortamı göz ardı edilerek artan kar payından pay almak için portföylerini bu tip ürünlerle genişletmişlerdir. Portföylerinin bu şekilde çeşitlendirme yolunu seçmeleri finansal sektör içerisindeki diğer birimlerle olan bağlantılarının artmasını sağlamıştır.

Sigortacılık sisteminin de dâhil olduğu yapının içerisinde risk oranını artıran türev araçlara karşı birçok yeni düzenleme yapılarak finansal sistemin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. ABD’de Dodd-Frank Kanunu ile finansal sistemin toparlanması için gerekli düzenlemeler yapılmış. Avrupa Birliği’nde de Avrupa Piyasa Altyapılarına İlişkin Tüzük: EMIR olarak ifade edilen kurallar dizini hazırlanmış ve ilgili tüzüğün yürütülmesinde Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Kurulu görevlendirilmiştir. Sistemdeki aksayan ve denetimsiz yapısının giderilmesi amaçlayan bu düzenlemeler finansal sistemin daha kontrollü ve rasyonel bir hareket içinde işleminde destek sağlamıştır.

Ekonomik krizler sigortacılık sisteminde doğrudan finansal varlıklara garanti veren şirketleri belirtmiş olduğumuz ilişkiler neticesinde doğrudan etkilenmektedirler. Geleneksel sigortacılık hizmetleri veren kurumların ise kriz ortamında ülke içerisinde yaşanan ekonomik yavaşlamanın etkisi ile faaliyetlerindeki düşüş nedeniyle kısmi etkilenmektedirler (Tunay ve Tunay, 2013:87). Yukarıda da bahsettiğimiz gibi geleneksel sigortacılık dışında gerçekleştirilen mevduat garantileme işlemleri sigortacılık sisteminin kriz ortamlarında kırılabilirliğini artırdığı ifade edilebilir. Aynı zamanda bankalarla mevduat ilişkilerinden kaynaklanan bağımlılık bankacılık sisteminde veya finansal kaynaklı bir kriz ortamında etkilenmelerine neden olmaktadır.

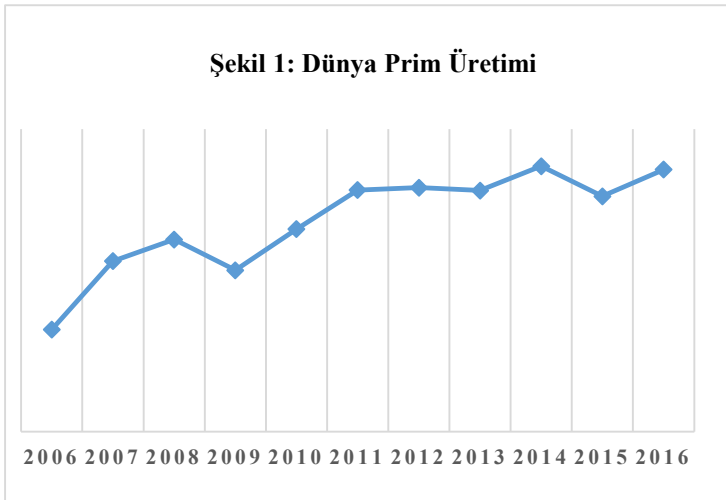
Yukarıda bahsetmiş olduğumuz finansal ürünler ve kriz dönemlerinde yaşanan ekonomik yavaşlama nedeniyle dünya sigortacılık direkt prim üretimi 2008 yılında 4.269,7 milyar dolar iken 2009 yılında 4.055,0 milyar dolara gerilemiştir. Gerçekleşen prim üretiminin yaklaşık %80’ni gelişmiş ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Geriye kalan kısım büyük oranda gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bir önceki yıla göre Amerika kıtasında reel prim üretimi %1,8 oranında azalmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde %3,5 oranında artış görülmektedir. Aynı şekilde 2008 yılında kişi başı prim üretimi 634 dolardan 2009 yılında 590 dolara gerilemiştir.

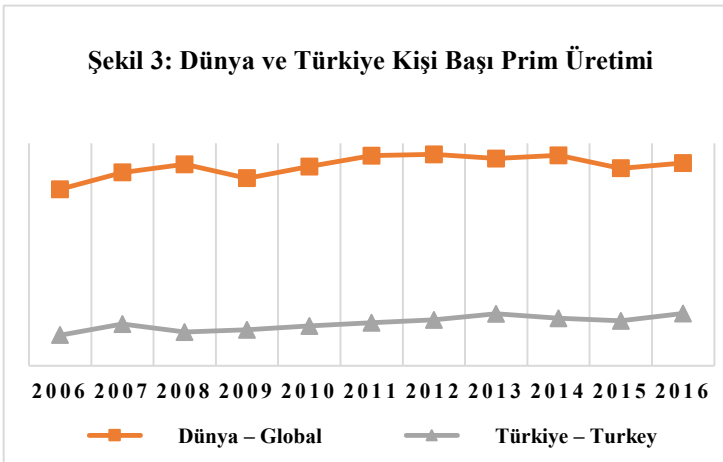
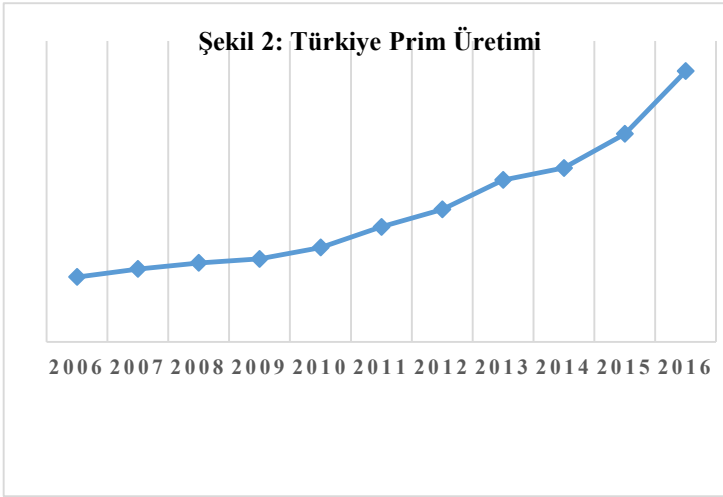
Tablo 1: 2008-2012 Yılları Arası Dünya ve Türkiye Sigortacılık Temel Göstergeler

	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya Prim Üretimi (Milyar Dolar)	4.269,7	4.055	4.335,7	4.596,7	4.613
Türkiye Prim Üretimi (Milyar TL)	11,8	12,4	14,1	17,2	19,8
Dünya Prim Üretimi/GSYH (%)	7,07	6,95	6,9	6,6	6,5
Dünya Kişi Başı Prim Üretimi (Dolar)	634	590	627	661	655
Türkiye Kişi Başı Prim Üretimi (Dolar)	125	109	125	135	144

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyet Raporları, 2012 Yılı Raporu

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de direk prim üretimi 2008 yılında 11,8 milyar TL’den 2009 yılına gelindiğinde 12,8 milyar TL’ye yükselmiş. Kişi başı prim üretimi açısından baktığımızda ise 2008 yılında 125 dolardan 2009 yılında 109 dolara düştüğü görülmektedir. Sadece kişi başı prim üretimi açısından bir düşüş görülmesine rağmen direk prim üretiminde dünya genelinde görülen düşüğe rağmen artış olumlu olarak ifade edilebilir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu. 2006-2007-2008-2009- 2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Yayınlanan raporları kullanılarak Şekil 1, Şekil 2, Şekil 3 tarafımızca oluşturulmuştur.

Temelde kriz döneminde olumlu yöndeki bu artış krizden Türkiye sigortacılık sisteminin fazla etkilenmediğini göstermektedir. Krizin etkisinin fazla olmamasının altında yatan sebep prim gelirlerinin genel olarak istikrarlı olması, kısa süreli fonlardan çok uzun süreli fonlara yatırımlar yapılması, şirketlerin aktif-pasif yönetimini iyi yapmaları ve ABD sigorta şirketleri gibi türev ürünlere yatırım yapmaktır.

yerine geleneksel piyasalara yatırım yapmaları söylenebilir (Berk, 2009:71).

4. Literatür

Sigorta sektöründe hayat dışı branşlarda performans analizi ile ilgili literatürde yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Çiftçi (2004) tarafından yapılan çalışmada, hayat ve hayat dışı sigorta branşlarında Türkiye’de sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren 41 sigorta şirketi iki gruba ayrılarak etkinlikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Veri Zarflama Analizi’nden faydalanılmıştır. Analiz sonucunda hayat dışı sigortacılık faaliyetinde bulunan 41 sigorta şirketinden 11’inin etkin 30’unun etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dalkılıç’ın (2012) çalışmasında, 2008-2010 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketlerinin etkinlikleri analiz edilmiştir. Yöntem olarak veri zarflama analizi kullanılarak, girdi yönelimli ölçüğe göre değişken getirili BCC modeli ve Malmquist toplam faktör verimlilik endeksinden faydalanılmıştır. Analiz neticesinde ölçek etkinliği değerleri ve Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi değerlerinde meydana gelen değişimler yorumlanmıştır. Referans kümeleri oluşturularak etkin olmayan sigorta şirketleri sınıflandırılmıştır. Çalışma sonucunda, ortalama ölçek etkinliği değerlendirilmesiyapılarak, 2009 yılında sigorta şirketlerinin etkinliğinin bir önceki yıla göre artış gösterdiği, fakat 2010 yılında ise azalış meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akyüz ve Kaya (2013) çalışmalarında, 2007-2011 yılları arasında Türkiye’de hayat dışı sigorta şirketlerinin ve hayat/emeklilik şirketlerinin finansal performansını, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemini kullanarak 10 adet finansal performans oranı ile değerlendirmiştir. Değerlendirmede bu kriterlere eşit ağırlıklar verilerek performans puanları belirlenmiş ve performansları finansal olarak değerlendirilmiştir.

Ömürbek ve Özcan (2014) tarafından yapılan çalışmada, Borsa İstanbul’da (BİST) sigortacılık alanında faaliyet gösteren şirketlerin finansal açıdan performanslarını değerlendirilmiştir. Çalışmalarında BİST’de sigortacılık alanında faaliyet gösteren 6 sigorta şirketi (Ak Sigorta, Anadolu Sigorta, Aviva Sigorta, Güneş Sigorta, Halk Sigorta ve Ray Sigorta) ile 10 adet finansal oran (cari oran, nakit oranı, varlık devir hızı, borç oranı, brüt kar marjı, net kar marjı, öz sermaye karlılığı, yatırım karlılığı, fiyat/kazanç oranı ve piyasa değeri/defter değeri oranı) değerlendirilmiştir. Analiz kısmında ise, çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan MOORA (The Multi-Objective Optimization

by Ratio Analysis) yöntemi kullanılarak bazı finansal oranların yardımıyla performans değerlemesi yapılmıştır.

Başkır (2015) çalışmasında, dış analiz tekniği kullanılarak 2010-2014 yılları arasında Türkiye’de sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren 16 adet hayat ile hayat ve emeklilik şirketinin finansal performanslarını incelemiştir. Sigorta şirketleri, klasik ve bulanık yaklaşımlarla öz sermaye kârlılığı, aktif kârlılığı ve kaldıraç oranları açısından sınıflandırmıştır. Klasik ve bulanık öbekleme yöntemleri içerisinde en çok kullanım alanına sahip k-ortalama ve bulanık öbek ortalamaları algoritmaları yöntemleri kullanılmıştır. Her iki yöntem sonucunda meydana getirilen öbeklerin yapılarının benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Lojistik regresyon analizi sonucunda, belirlenen sınıflara uygulanan öbekleme yöntemleri neticesinde %100 doğru bir şekilde atama gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Öz sermaye kârlılığı oranı, sınıflandırmada en önemli etken olarak belirlenmiştir.

Akel, Torun ve Aksoy (2016) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de hayat dışı sigortacılık sektörü incelenmiştir. Çalışmada aktif karlılığı ile firmaya özgü faktörler arasındaki ilişki tespit edilmiş ve aktif kârlılığının etkinlikten mi yoksa yoğunlaşmadan mı kaynaklandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye hayat dışı sigorta sektörünün 2015 yılı verilerine göre pazar büyüklüğünün %83,38’lik kısmını oluşturan 15 şirketin 2010-2015 yılları arası mali verileri ile performans ilişkisine yönelik Period SUR panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda aktif büyüklüğü, likidite ve pazar payı değişkenleri ile aktif karlılığı arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kaldıraç, hasar/prim oranı ve firma yaşı değişkenleri arasında ise negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Herfindahl–Hirschman Endeksi değerleri analiz dönemlerinde 1.500’ün altında olduğu için Türkiye’de hayat dışı sigortacılık sektörünün yoğun olmayan bir piyasa görünümü çizmektedir. Çalışmadan çıkan sonuca göre Türk sigortacılık sektörü aktif karlılığının yoğunlaşma kaynaklı olmadığı daha çok faaliyetlerde gösterilen etkinlikten kaynaklandığıdır.

Bülbül ve Baykal (2017) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye’de sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal performansları incelenmiştir. Analiz yöntemi olarak VIKOR yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem; birden çok kriterin birlikte değerlendirilip ideal çözüme en yakın olan uygulanabilir çözümlerin üretilmesine, alternatifler arasından en iyi olanın seçilmesine veya bu alternatiflerin performanslarına göre sıralanmasına olanak sağladığı için tercih edilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında 2011-2016 yılları arasında hayat dışı sigorta şirketlerinin finansal ve

finansal olmayan girdileri ve çıktıları üzerinden performans sıralamaları yapılmıştır.

Köse ve Türkel (2017) tarafından yapılan çalışmada, performans değerlemede kabul görmüş girdiler ve çıktılar ekseninde Gri İlişkisel Analiz yöntemi ile Türk sigorta sektörünün 2014–2016 yılları arasında hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren şirketlere ait performans değerlemesi yapılmıştır.

5. Yöntem

Çok kriterli ve çok amaçlı performans ölçüm modeli olan TOPSİS yöntemi 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilmiştir. TOPSİS yöntemi pozitif ideal çözümden en kısa mesafe ve negatif ideal çözümden en uzak mesafe alternatiflerinin seçilmesine dayanmaktadır. Teknikte Pozitif-ideal çözüm en iyi kriterleri işaret etmekte. Negatif-ideal çözüm ise en kötü ölçüt değerlerini işaret etmektedir (Bülbül ve Köse, 2011:79-81).

Uzun ve Kazan (2016:102-103)'a göre TOPSİS yönteminin performans değerlendirmesi aşağıda belirtilen sıraya göre yapılmaktadır.

- TOPSİS uygulamasında başlangıç olarak karar matrisi oluşturulur. Üstünlükleri sıralanmak istenen karar noktaları satırlarda, karar vermek için gerekli olan değerlendirme faktörleri sütunlarda yer alacağı şekilde başlangıç matrisi oluşturulur

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & \dots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}$$

- İkinci adım ise karar matrisi oluşturularak normalize edilmiş değerler hesaplanır. Normalize işlemi tüm bileşenlerin kareleri toplamının kareköküne bölünerek yapılır.
- Üçüncü aşamada karar matrisinin hesaplanır. Normalize işlemi için değerlendirme faktörlerine ilişkin ağırlık dereceleri belirlenir. Ağırlıklar belirlenince karar matrisinin elemanları (r_{ij}) ilgili kriterin ağırlığı (w_j) ile çarpılır.
- Dördüncü adımda ise değerlendirme faktörlerine ilişkin ağırlık derecelerinin belirlenmesinden sonra pozitif-ideal çözüm ve negatif-ideal çözüm değerleri bulunur.

$$A^* = \left\{ (\max v_{ij} \mid j \in j'), (\min v_{ij} \mid j \in j') \right\} i = 1, 2, 3, \dots, m$$

$$A^- = \left\{ (\min v_{ij} \mid j \in j'), (\max v_{ij} \mid j \in j') \right\} i = 1, 2, 3, \dots, m$$

A^* bir önceki adımda elde edilen normalize matrisin en yüksek ve en düşük değerleri seçilir. J fayda kriterini belirlerken J' maliyet kriterlerini belirler. A^* en çok tercih edilen alternatifi, A^- ise en az tercih edilen alternatifi gösterir.

- Beşinci adımda ise alternatifler arasındaki mesafenin bulunması için n boyutlu Öklit (Euclidean) Uzaklık Yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu yöntemle alternatifin pozitif ideal ve negatif ideal noktalardan sapmaları bulunur.

$$S_i^* = \sqrt{\sum (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad i = 1, 2, 3, \dots, m$$

- Altıncı adımda ise her bir alternatifi ideal çözüme göreli yakınlığın hesaplanmasıdır. İdeal çözüme yakınlık ise aşağıda belirtilen formülle hesaplanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^* + S_i^-}; 0 \leq C_i^* \leq 1 \text{ Formüle göre negatif ideal}$$

çözümünden uzaklık artıkça ideal çözüme yakınlık değeri artmaktadır.

- İşlemler sonucu elde edilen karar noktalarının ideal çözüme göreli yakınlığı değerlendirilir. Başka bir ifade ile Pozitif-ideal çözüme olan benzerlikleri bulunur. Sıralamasının ve puanlamanın elde edilen her bir alternatif için yapılması ile yöntem tamamlanır.

6. Veri Seti ve Değerlendirme

Ekonominin olumlu yönde genişleme gösterdiği dönemlerde talep ve üretimin artmasıyla artışlarıyla ülke içi refah düzeyini artmasının yanı sıra şirketlerin mali yapılarında olumlu yönde gelişme sağlamaktadır. Ekonomik krizin meydana geldiği dönemlerde reel sektör ve finansal sektörün bozulması sonucu makro düzeyde sekörel, şirketlerin ürün ve hizmetlerine yönelik talep daralması, sistem içinde borç ödeme güçlüklerinin oluşması ve sermaye kaynaklarının azalması gibi mikro düzeyde olumsuzluklar meydana gelmektedir. Bu olumsuzluklar sektör ve şirket bilançolarının bozulmasına neden

olacaktır. Analizde Türkiye hayat dışı sigortacılık sektörünün 2007-2016 yılları arasında bilanço verileri kriter alınmış yıllar itibari ile TOPSİS yöntemi kullanılarak performans göstergeleri ölçülmeye çalışılmıştır. Krizin etkisinin yoğun olarak görüldüğü 2008-2009 yıllarında kriz etkinliği varsa, yapılan analiz sonucunda sıralama veya puan değerlendirmesinde negatif etkilerinden dolayı analize konu yılların son sırayı almaları beklenmiştir. Çalışmada Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyet Raporlarından prim üretimi ve konsolide bilançolarından elde edilen 8 adet veri seti oluşturulmuş ve analiz yapılmıştır. Kullanılan değişkenler aşağıda Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Analizde Kullanılan Değişkenler

X1	Özsermaye
X2	Prim Üretimi
X3	Varlık Toplamı
X4	Finansal Varlıklar ve Yatırım Riski Sigortalılara Ait Finansal Yatırımlar
X5	Sigortacılık Teknik Karşılıkları
X6	Kısa Vadeli Yükümlülükler
X7	Nakitler
X8	Net Kar

Analizde 2007-2016 yılları arası Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyet Raporları kullanılarak 10 yıllık 8 adet finansal değerler veri seti oluşturulmuştur. Oluşturulan veri seti aşağıda Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Hayat Dışı Sigortacılık Sektörü Analizi Finansal Değerleri

YILLAR	X1	X2	X3	X4
2007	5.713.391,59	9.600.095,48	11.392.345,51	2.431.292,45
2008	5.621.556,00	10.204.040,52	13.045.273,25	1.448.756,74
2009	7.170.083,00	10.474.740,25	14.953.595,16	3.415.363,44
2010	5.022.965,31	11.949.004,21	14.321.496,32	3.123.691,06
2011	5.148.421,77	14.478.852,13	16.298.022,20	3.283.453,56
2012	5.058.182,12	17.118.393,10	18.949.292,85	3.429.638,45
2013	6.914.561,10	20.832.117,98	24.301.295,36	5.819.143,10
2014	8.105.541,79	22.711.488,42	28.217.404,52	6.964.057,71

2015	7.231.271,21	27.295.536,52	33.938.163,58	8.239.966,53
2016	9.166.656,82	35.449.532,73	42.722.333,94	10.437.031,25
YILLAR	X5	X6	X7	X8
2007	7.113.066,28	5.478.582,87	2.454.093,49	424.029,75
2008	5.875.396,04	7.196.308,00	3.519.709,00	594.249,00
2009	6.381.741,71	7.559.439,00	3.433.293,00	179.885,00
2010	7.652.280,90	8.986.391,75	4.876.214,56	-205.163,55
2011	8.767.900,41	10.602.430,33	5.608.701,25	-37.393,52
2012	11.114.303,35	13.278.427,46	7.288.021,31	-681.362,99
2013	13.943.475,58	16.721.387,60	9.200.190,85	582.297,10
2014	16.359.294,51	19.405.374,30	11.353.418,87	725.997,25
2015	21.595.468,88	25.859.677,25	13.453.856,64	-921.270,73
2016	27.659.856,04	32.449.497,55	19.121.040,36	1.133.537,63

Elde edilen veri setinin değerlendirilmesinde kullanılan çok kriterli karar verme metodu TOPSİS sonuçları aşağıda Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: Hayat Dışı Sigortacılık Sektörü Yıllara Göre Performans Sıralaması

Yıllar	Elde Edilen Değer	Analiz Sonucu Sıra
2007	0,43404	10
2008	0,4373	8
2009	0,44161	6
2010	0,43666	9
2011	0,44074	7
2012	0,44241	5
2013	0,46559	4
2014	0,48901	3
2015	0,50333	2
2016	0,56439	1

Çalışma sonucunda sigortacılık sektörünün performansının yıllar ilerledikçe artış gösterdiği görülmektedir. Aynı zamanda kriz dönemleri olan 2008-2009 yılları performans değerlendirmesinde kriz

etkisi yüksek olsaydı son sıralarda yer alması beklenecekti. Fakat Tablo 4 dikkatle incelendiğinde, 2009 yılının performans sıralamasında 6. sırada yer alması 2008 yılı sıralamasının yıllar itibari ile gelişen duruma uygun olması krizin hayat dışı sigortacılık sektörü üzerinde etkisinin çok yüksek olmadığını hatta sınırlı kaldığını göstermektedir. Yapılan araştırmalara uygun olarak gelişmekte olan ülkelerde 2008 krizinin etkisinin sınırlı kalması ve Türkiye'deki sigorta şirketlerinin riskli yatırım yollarını seçmemeleri sıralamanın bu şekilde gerçekleşmesi sağlayan etmenlerdendir.

Türkiye kriz döneminde görülen tüm iç ve dış makro-ekonomik dalgalanmalara rağmen finansal krizden çok bir reel ekonomik kriz yaşamıştır. Krizin reel ekonomiye etkisi ise üretim düşüşü ve işsizlik artışı şeklinde olmuştur. Finansal yapının içinde ise toksik kağıtların olmayışı kriz etkisini azaltmış ve bankaların çoğunlukla dış sermaye ortaklıkları yoluyla varlıklarını artırması sağlam bir duruş sergilemelerinde önemli olmuştur (Kazgan,2012:288). Finansal sektör içindeki kurumların bu sağlam duruşu sayesinde birbirleri ile sıkı ilişki içinde olan sektör şirketlerinde üzerindeki kriz baskısını azaltmıştır. Analizden de görüleceği üzere Türkiye hayat dışı sigortacılık sektörü yıllar itibari ile ülke büyüme oranı ile benzer şekilde performans gelişimi göstermektedir.

2001 yılında yaşanan krizden sonra finansal yapı içerisinde yer alan çürük bankaların elenmesi ve finansal sektöre yönelik düzenlemeler sayesinde finansal yapının kırılmalık eşiği yükselmiş ve sigortacılık sektörü şirketlerinin risk taşımayan davranışları performans gelişiminin devamlılığında önemli paya sahiptir. Yıllar itibari ile sektörün iyi performans göstermesine rağmen dünya ortalamasının altında gerçekleşen ortalama prim üretimi ve kişi başı prim üretiminin artırılması gerekmektedir.

Sonuç

Ekonomik kriz ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkileyen önemli bir olaydır. Tüm dünya ekonomileri 2008 yılında yaşanan ekonomik krizden önemli derecede etkilenmiştir. Özellikle ABD ve AB ülkeleri krizin etkilerini derinden hissetmiştir. Bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ülkeler arasında yapılan anlaşmalarda önemli düzeyde artışlar yaşanmıştır. Bu durum ekonomik krizin ülkelere etkisini değerlendirmek açısından oldukça önemli bir göstergedir. Ekonomik krizler başlangıç olarak konut piyasalarında ağırlıklı görünmekle birlikte, ekonominin tüm alanlarında etkisini hissettirmiştir.

Küresel ekonomi politikaları ve piyasaların entegrasyonu sebebiyle Türkiye de ekonomik krizden etkilenmiştir. Ancak bu etki AB ülkeleri kadar yüksek düzeyde olmamıştır. Alınan önemler ile birlikte uygulanan mali politikalar, kamu maliye sisteminin güçlü olması, siyasi ve ekonomik istikrardan taviz verilmemesi ülkemizde krizin etkilerinin sınırlı ölçüde hissedilmesine sebep olmuştur. Bu dönemde büyüme rakamları ve işsizlik oranları krizin etkilerinin hissedildiği önemli veriler olmuştur. Türkiye genel olarak 2008 ekonomik krizini en hafif şekilde atlamayı başaran ülkelerden biridir. Uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar açısından başarılı bir sonuç elde edilmiştir.

Sigortacılık sektörü, ülke ekonomilerinin sağlıklı işlemesi ve risklerinin etkin yönetilmesi açısından finansal kurumlar içinde önem arz eden bir konumdur. Ekonomik krizin etkileri finans sektörü içinde bankalar kadar olmasa da, sigortacılık sektöründe görülmüştür. Genel olarak araştırma neticesinde Türkiye sigortacılık sektörünü 2008 yılında dünya çapında yaşanan ekonomik kriz, düşük büyüme ve karlılık olarak etkilemiş, dolaylı olarak ise rekabet şartlarının ağırlaşmasına neden olmuştur. Kriz döneminde olumsuz bazı etkiler yaşanmakla birlikte, bu etkilerin nispeten yüzeysel kalması sigortacılık sektörünün ekonomi açısından önemini göstermektedir.

Yapılan analiz sonucunda, sigortacılık sektörünün performansının yıllar ilerledikçe artış gösterdiği görülmüştür. Aynı zamanda kriz etkisinin yüksek olduğu 2008-2009 yılları performans değerlendirmesinde ise kötü bir performans durumu söz konusu olmamıştır. Ancak 2009 yılının performans sıralamasında 6. sırada yer alması 2008 yılı sıralamasının yıllar itibari ile gelişen duruma uygun olması ekonomik krizin hayat dışı sigortacılık sektörü üzerinde etkisinin çok yüksek olmadığını ve sınırlı kaldığını göstermektedir. Yapılan araştırmalara uygun olarak gelişmekte olan ülkelerde 2008 krizinin etkisinin sınırlı kalması ve Türkiye'deki sigorta şirketlerinin riskli yatırım yollarını seçmemeleri sıralamanın bu şekilde gerçekleşmesi sağlayan etmenlerdendir.

Kaynakça

Akel, V., Torun, T. ve Aksoy, B. (2016). Türkiye'de Hayat Dışı Sigortacılık Sektöründe Karlılık, Sermaye Yapısı ve Yoğunlaşma İlişkisine Yönelik Ampirik Bir Uygulama. *Finans ve Bankacılık Çalışmaları Dergisi*, 5(5). 1-15.

- Aktan, C. C., ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 42(2), 1225-1230.
- Akyüz, Y. ve Kaya, Z. (2013). Türkiye'de Hayat Dışı ve Hayat\Emeklilik Sigorta Sektörünün Finansal Performans Analiz Ve Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 26. 355-371.
- Attali, J. (2015). *Kriz ve Sonrası*. Cheviron, N. T. (Çev.). İstanbul: Ekslibris Yayıncılık.
- Başkır, M. B. (2015). Sigorta Piyasasında Finansal Performansın Klasik ve Bulanık Öbeleme Yöntemleri ile İncelenmesi. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 7-8 (2). 19-33.
- Berk, N. (2009). Global Finans Krizinin Sigorta İşletmelerine Etkileri. Özen, N. (Der.), *Küresel Ekonomik Krizin Türk Sigorta Sektörüne Yansımalarının Değerlendirilmesi Semineri* içinde (s. 69-81). İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. *3. Ulusal Sigorta Ve Aktüerya Kongresi Tam Metini* içinde (s. 1-9).
- Bülbül, S. ve Köse, A. (2011). Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı*.
- Çiftçi, H. (2004). Türk Sigorta Sektörünün Sorunları; DEA Analizi İle Türk Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 121-149.
- Dalkılıç, N. (2012). Türkiye'de Hayat Dışı Sigortacılık Sektöründe Etkinlik Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 71-89.
- Delice, G. ve Öztürkler, H. (2012). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisi. Eroğlu, N., Eroğlu, İ. ve Aydın, İ. (Ed.). *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi* içinde (s. 519-550), Ankara: Orion Kitabevi.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Ersan, B. (2012). 2008 Küresel Finansal Krizinin Nedenleri. Eroğlu, N., Eroğlu, İ. ve Aydın, İ. (Ed.). *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi* içinde (s. 273-302). Ankara: Orion Kitabevi.
- Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Karakurt, B. ve Akdemir, T. (2016). Küresel Finansal Krizin Devlet Borçlarına Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 24(29). 225-255.
- Kazgan, G. (2012). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kindleberger, C. P. (2008). *Cinnet, Panik ve Çöküş Mali Krizler Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kibritçioğlu, A. (2012). 2008 Küresel Finans Krizi Öncesi Krizler ve Türkiye Ekonomisi. Eroğlu, N., Eroğlu, İ. ve Aydın, İ. (Ed.). *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi İçinde* (s. 503-518), Ankara: Orion Kitabevi.
- Korkmaz, E. ve TAY, A. (2011). Küresel Kriz, Türkiye'ye Etkileri Ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2). 111-135.
- Köse, A. ve Türkel, U. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta Ve Aktüerya Kongresi* Tam Metini içinde (s. 10-16).
- Ömürberk, N. ve Özcan, A. (2016). BIST'de İşlem Gören Sigorta Şirketlerinin Multimoora Yöntemiyle Performans Ölçümü. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 2. 64-75.
- Özatay, F. (2013). *Parasal İktisat: Kuram ve Politika*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Özyüksel, S. (2009). Küresel Kriz Ortamında Türk Sigorta Sektörünün Mevcut Durumu ve Beklentiler. Özen, N. (Der.), *Küresel Ekonomik Krizin Türk Sigorta Sektörüne Yansımalarının Değerlendirilmesi Semineri* içinde (s. 27-60). İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Swiss Re, Sigma No: 2/2010, World Insurance In 2009.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu. 2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016 Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Raporlar, Ankara.
- Tunay, N. ve Tunay, K. B. (2013). Finansal Krizler ve Sigortacılık: Deneysel Bulguların Işığında Türk Sigorta Sektörüne Dair değerlendirmeler. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2). 81-104.
- Turgutlu, E., Kök, R. ve Kasman, A. (2007). Türk Sigortacılık Şirketlerinde Etkinlik: Deterministik ve Şans Kısıtlı Veri Zarflama Analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(251), 85-102.
- Uzun, S. & Kazan, H. (2016). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden AHP TOPSIS Ve PROMETHEE Karşılaştırılması: Gemi İnşada Ana Makine Seçimi Uygulaması. *Journal of Transportation and Logistics*, 1(1). 99-113.